

МИОДРАГ ВАРТАБЕДИЈАН ВАРТА И ТРАДИЦИОНАЛНИ СИМБОЛИ У ЊЕГОВОМ СТВАРАЛАШТВУ

Категорија чланка: прегледни рад

040

Апстракт: Традиционална симболика јавља се као суштински извор и садржај значајног дела уметничког опуса Миодрага Вартабедијана Варте. Колективно несвесно израња попут палимпсеста у уметничковој свести, као кумулативни ефекат иницијалних значењских трагова сопственог културног идентитета. Неуморно трагајући, у својим уметничким истраживањима отискивао је на папир камену пластику која датира од антике до почетака двадесетог века. У каменом културном наслеђу и симболима пронашао је наталожена искуства и осећања, дубоко укоренење карактеристике и психолошке црте народа. Системом отискивања рељефа (фротаж, вартаграфија), сликањем и колажирањем, транспоновано је записе и слике са камених споменика у савремено аутономно ликовно дело које је тако постало чувар уметничког наслеђа. Слика постаје структурисана ликовна форма, чији садржај значењски добија потпуно нови смисао. Она предочава став и поруку, не више само тог каменог записа, већ и унутрашњег бића самог аутора.

Део опуса опреме књиге ослоњен је на монументалност форме камених споменика и карактерише га висока естетика. Издвојени примери оригиналних решења корица књига и богате опреме целокупне књиге често дугују и лепоти богатог и разноврсног културног наслеђа.

Анализирајући симболику мотива различитих уметничких циклуса Миодрага Вартабедијана, класификујући радове из области примењене уметности и дизајна у којима је примењено ауторово ликовно промишљање, приказује се да је сопствено стваралаштво ставио у службу камена и књиге, најзначајнијих чувара историје, баштине и писма. Овим радом истиче се значај уметничког истраживања које је базирано на народној традицији и културној баштини, а постало је начин за чување и презентацију традиције неког народа.

Кључне речи: камен, књига, симбол, слика, Миодраг Вартабедијан Варта.

Миодраг Вартабедијан Варта (1933–2009) српски је уметник јерменског порекла, сликар-графичар и дизајнер, са највећим међународним признањима у области уметничког обликовања књиге. У графику је увео нову технику – вартаграфију, аутентичан начин отискивања рељефа на папир или платно.

У трагању за извориштем Вартиног стваралаштва, потребно је сагледати његово порекло, поднебље и

друштвене прилике у којима је живео. Посматрајући опус Миодрага Вартабедијана Варте, осећа се фузија утицаја свих култура које су оставиле траг на тлу бивше Југославије, као и утемељење у јерменским коренима и култури. Споне које су повезивале у једну целину његова стваралачка стремљења у области графичког дизајна и уметничког стваралаштва јесу богата културна историја оба народа којима је културолошки припадао, као и људска и уметничка обавеза да се тој баштини ода почаст кроз ауторски рад и савремено уметничко стваралаштво (Симоњан 1994).

Његово истраживање темељи се на каменим записима – најстаријим и најтрајнијим документима писма, орнамента и симбола, који су најзначајнија цивилизацијска тековина. Као визуелна интерпретација човековог схватања света, динамични и данас актуелни симболи извиру из најдубље прошлости људске цивилизације. То су опште идеје и слике вечно универзалних истина, колективна средства комуникације и разумевања. Дубоко укорене карактеристике неког народа испољавају се кроз народне обичаје, веровања, уметност, фолклор, али и симболе чија форма и значење зависе и од културне и географске припадности. Значајни су за изградњу духовне баштине и људског друштва и „могу да изазову дубоке емотивне одјеке у неком појединцу” Јунг (Jung 1996: 100).

Варта је у традиционалним симболима пронашао инспирацију и они су постали градивни елементи његовог уметничког дела. Радећи као уметнички уредник на многим фото-монографијама које су презентовале културу и баштину Југославије и света, долазио је у контакт са различитим материјалима и изворима, и имао прилику да се бави уметничким радом на лицу места. Гомилајући записе, визуелне материјале, утиске и артефакте, утицај колективно несвесног таложио се и избијао кроз изабрани уметнички израз.

Дејан Медаковић свеобухватно сагледава целокупан Вартин опус:

„Његово сликарство заснива се на готово археолошком доживљају свих култура на овом нашем подручју и у његовој прапостојбини Јерменији. Сва та сазнања и визуелне утиске Вартабедијан са лакоћом претвара у симболе који израћају из његовог давно одсањаног света. Тај свој усаглашени лирско-мисаони поступак Вартабедијан решава увек у корист чистог сликарског доживљаја, а добро упућени распознају све оне цивилизацијске трагове за које се опредељује уметникова сензибилност.

И шта рећи за Варту када опрема књигу? Тај рођени сликар измирује у себи графичара, он компоује боју, слику и слово, стварајући посебно устројство и један изузетан склад. [...] Вартина компонована страна, иако савршено модерно чиста, и скоро геометријски јасна, није својим самосталним сјајем заблеснула текст.” (Медаковић 1992)

Књига као лако преносив чувар баштине, знања и идеја, који комуницира кроз простор и време, заузимала је централно место његових стваралачких интересовања.

О пореклу, одрастању и студирању

Миодраг Вартабедијан је рођен 23. 5. 1933. године у Младеновцу (Краљевина Југославија), у јерменској породици као шесто дете¹ Вахана (1889. Кемах – 1941. Младеновац) и Аник (1898. Истанбул – 1983. Београд) Вартабедијан. Отац Вахан је као трговац дошао 1908. године у Србију из јерменског града Кемаха² бежећи од већ учесталих прогона Јермена из османске Турске, и у Младеновцу отвара прву пржионицу кафе. Будућу супругу Аник Казанџијан је после геноцида над Јерменима довео из Истанбула 1922. године. Миодрагу отац умире на Ускрс 1941. године, пре уласка Немаца у Младеновац. Остаје сам са болесном мајком и сестрама Сирварт, Сирануш и Сатеник, које се прикључују партизанима, а најстарија страда у логору у Дортмунду 1943. године. Миодраг основну школу завршава у Младеновцу, гимназију и средњу музичку школу, уз течај цртања, у Београду 1952. године. За време школовања борави у Дому за музички обдарену децу *Саиша и Тамара*, у коме је било ратне сирочади из целе Југославије.

Примењену графику уписује у време преврата у култури и уметности, раскида са социјалистичким реализмом, пионирских подухвата и отварања Југославије ка свету, балансирања између модернистичке традиције Запада и совјетског социјализма. То је време социјалистичког естетизма (Лукић 1983), самоспознаје и изградње нове југословенске уметничке сцене, борбе уметности за своју аутономију и слободу. Формирају се Академија примењених уметности (1949), Музеј примењене уметности (1950) и Удружење ликовних уметника примењених уметности Србије (1953), које је имало незаменљиву улогу у популаризацији и истицању значаја примењене уметности и дизајна, кроз остваривање сарадње са друштвеним организацијама и привредом. Прве генерације дипломаца Академије врло рано се укључују у разне пројекте и доприносе утемељењу струке, употреби примењене графике и развоју графичког дизајна (Поповић Васић 2009). Као студент, Варта учествује у ликовном животу Београда са илустрацијама за фељтон у „Политици”, на конкурсима за израду пригодних плаката, а његов плакат за Београдско пролеће осваја прву награду на конкурсима Радио Београда 1957. године. Дипломирао је 1958. на Академији примењених уметности у Београду – Одсек графика, а постдипломске студије за опрему

¹ Претходно рођена три мушка детета су умрла и због тога је он добио српско име.

² Кемах је у то време био град у једној од шест јерменских провинција (Карин – Ерзурум) у османској Турској.

књиге са титулом специјалисте из области примењене графика завршава 1961. године код професора Антона Хутера.

Педесетих година, поред дневних новина, почињу да излазе и часописи који покривају различите теме из области живота и интересовања грађана. По завршетку студија, Варта се запослио као технички уредник америчког часописа *Преглед* и подарио му нов изглед. Потом ради у *Вечерњим новостима* и *Потрошачком информатору*, а обликује и часописе: *Звездина ревија*, *Нота*, *Југословенска ревија*, *Грађевинарство*, *Журнал*.

Прве међународне награде

Варта 1963. године долази у *Југословенску ревију* на место уметничког уредника, где је обликовао и уређивао новоотворени илустровани часопис. *Ревиија* је била ексклузивни месечни часопис, штампан на пет језика и дистрибуиран по целом свету, а представљао је Југославију у слици и речи. Већ у првом броју часописа Варта је дао свој ликовни печат (Убавић 1968). Као уметнички уредник креирао је часопис, огласе и дизајнирао прве карте-честитке у Југославији. Обликован са динамичном сменом великих слика и текста, увек препознатљивих насловних страна са врхунским фотографијама и модерно дизајнираног заглавља, *Ревиија* је била важно пропагандно средство Југославије према иностранству. Представљајући значајна имена културе и уметности, културну баштину и лепоте земље, садржај издања *Ревиије* значајно је утицао на грађење мултинационалног идентитета Југославије, приказујући снагу и значај земље на међународном плану. За уметничку опрему часописа *Ревиија* Варта добија Годишњу награду УЛУПУДС-а 1965. године. Од 1967. часопис се штампа у Италији, где он проводи половину свог радног времена, надзирајући штампу и комплетну реализацију часописа. Осим унапређења квалитета штампе, то му је донело нова сазнања и отварало могућности за којима је трагао у својим графичким решењима.³

Током шездесетих година 20. века италијански дизајнери су задржали своју индивидуалност и слободу и стварали креативна графичка решења у складу са новим могућностима штампе, а Италија је била једна од водећих земаља у области дизајна (Вартабедијан 2004). Једна од највећих светских издавачких кућа *Риццоли* (Rizzolli), из Милана, расписивала је на годишњем нивоу конкурс за најбоље уметничко решење огласа који су публиковани у току године у Европи. *Сребрну пресу* – престижну награду Премио Еуропа Риццоли (Premio Europeo Rizzolli – Torchio d'Argento) два пута

³ Фотослагачка машина је тек почетком шездесетих година двадесетог века почела да се користи масовно у штампарству, а фото-слог постаје начин припреме за офсет (равну) штампу, што доноси промене у графичком дизајну.

1. Оглас за ЈАТ *Ваздушне кочије* – илустрација и дизајн Миодрaга Вартабедијана Варте, објављен у часопису *Ревиија*, Београд, 1965.
1. Advertisement for JAT (Yugoslav Air Transport) titled *Air Carriages* – illustration and design by Miodrag Vartabedijan Varta, published in the magazine *Review*, Belgrade, 1965

осваја Миодрaг Вартабедијан, за огласе за ЈАТ објављиване у часопису *Ревиија* 1966. и 1968. године. Прва награда међународног жирија 1966. године додељена му је за оглас на коме српски сељак у народној ношњи, са шајкачом на глави и опанцима на ногама јаше авион (сл. 1). Духовито решење реализовано је у комбинованој техници – слика, цртеж и колаж, јасних боја, израза и поруке – што постаје одлика Вартиних илустрација и слика. Варта је овако образложио свој рад: „Пре три године, на последњој страни корица *Ревиије* штампана је реклама ЈАТ, за коју сам дао идејно решење”, сећа се свог првог успеха Миодрaг Вартабедијан. „Нацртао сам шумадијског сељака, одевеног у народну ношњу, који дизгинама управља *каравелом*. Идеја: млазни авион представља најбрже, најсигурније и најудобније чезе, доступне свим слојевима друштва.” (Убавић 1968)

Шајкача је национални симбол који у себи повезује идеале слободе, једнакости и братства. Прво је била део униформе шајкаша – Срба у аустријској дунавској флоти, део униформе српске војске од 1870. године, као и део народне ношње после Великог рата. У

војсци се употребљава до краја Другог светског рата. „Носећи војничку капу и заслужена одликовања српски сељак је после рата наметао слику о себи као заслужном ратнику, исказујући војничку прошлост као најважнији део личног идентитета и указујући на сопствени допринос стварању земље.” (Живковић 2015)

Следе награде за илустрације *Просветино Златно перо* 1969. и *Златно перо Београда* 1975. године. О његовим илустрацијама Весна Лакићевић пише: „По својој особини да се не задовољава површним упознавањем чињеница већ, попут ерудите, задира у проблеме које нам својим сликарским језиком представља, Вартабедијан је стекао углед врсног илустратора. Изграђеном 'реториком цртежа' он расветљава поруку писца текста без које би илустрација била празна. За своја ликовна решења често користи технику колажа ради аутентичности догађаја. Композицију решава тако што ликовне активира не везујући их за одређени простор решен класичним канонима перспективе, већ путем симбола као садржајно битним елементом, представља време, место и акцију догађаја” (Лакићевић 1975).

Класичне графичке технике и вартаграфија

Варта је био активни учесник изложбе *Графика београдског круга* од почетка њеног постојања 1963. године, на којој су сваке године представљани најуспешнији радови београдских уметника. Изложба је афирмисала Београд као један од најзначајнијих графичких центара у Југославији и била начин да се графика, управо као још увек недовољно схваћена, прихвати као значајан фактор културе и културног блага земље (Карановић 1964).

Балансирајући између примењене графике и ликовног дела, Варта од 1962. године приређује самосталне изложбе. Графике излаже у Београду 1964, Бејруту 1965. и Лондону 1968. године. Одржао је преко четрдесет самосталних изложби цртежа, слика, вартаграфија, илустрација и опреме књиге у земљи и иностранству. Од 1994. године организовао је 17 изложби сликарске породице Вартабедијан (Миодраг, супруга Душанка, син Давид и ћерка Анамарија). Учествовао је на преко 200 групних изложби у земљи и иностранству.

Лазар Трифуновић о његовој самосталној изложби графика пише: „Талентован цртач и дух који за своју уметност тражи шире просторе, он је са много амбиција путовао до наших старих градова и до оне чудесне поетичне пластике старих фасада, градских кућа и катедрала на Приморју. Излокана и патинирана пластика, градови и куле који ходају, добијају људске и надреалне димензије, као у сну, порука старих клесара, златара и занатлија – све то добијају у Вартабедијановој графици, поетску трансформацију, изречену сигурним

цртежом и спретно обрађеном плочом” (Трифунувић 1964).

Крајем седамдесетих година развија своју технику вартаграфије⁴ – директно отискује камене рељефе на папир, при чему добија аутентичан отисак фактуре, записа или слике. У камену – станишту људске душе, сведоку векова и чувару историје, писма, орнамента, људског духа и традиције, Варта налази вечну инспирацију.

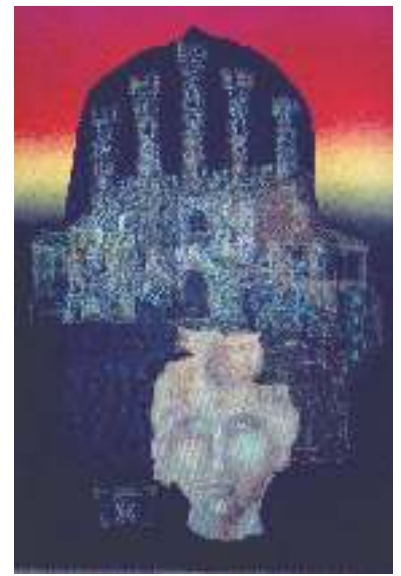
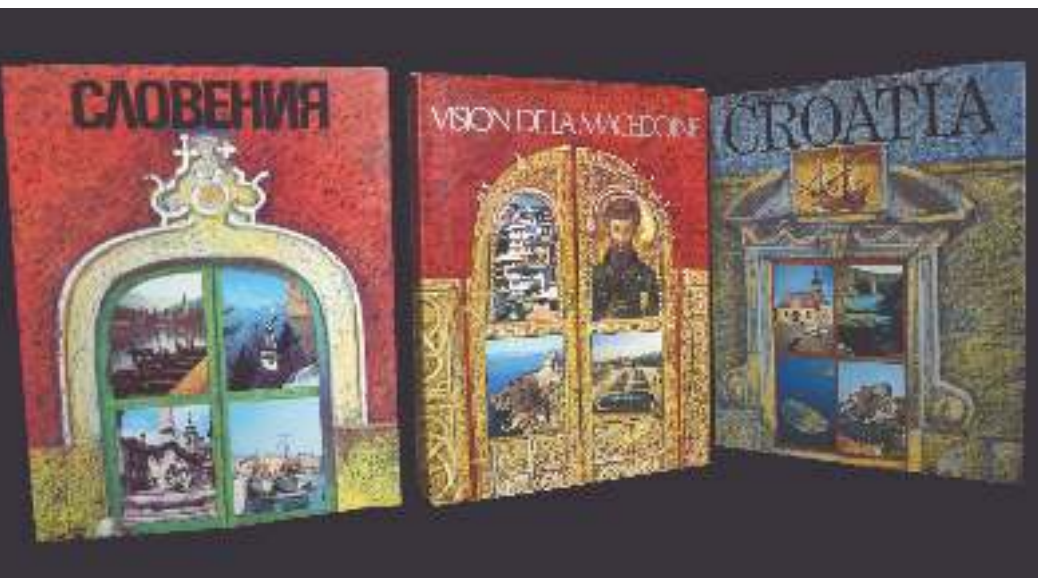
Учешћем на Десетом отвореном графичком атељеу у Народном музеју у Београду 1990. године озваничио је своју технику вартаграфије. Вања Краут о томе пише: „Овој иноваторској групи придружио се и Миодраг Вартабедијан са новом врстом рада – вартаграфијом – отискивања са постојеће камене подлоге помоћу креды у боји. Дакле, он је за матрице изабрао блокове већ обрађеног камена са рељефним текстовима, представама, орнаментиком. Смишљеним избором мотива са надгробних белега чије су површине нагрисане временом, Вартабедијан уљаним пастелима на црном папиру допуњује првобитан унутрашњи и визуелни доживљај. Зрнасти наноси боје на тамном фону постају нов аутономни простор топлих људских казивања о прошлости, постају носталгична веза између оног што је човек данас и онога што је некада био...” (Јефтовић 1992: 18).

Уметничка опрема фото-монографија

Вартабедијан постаје уметнички директор Издавачке куће *Мотовун* (IRO Motovun) у Истри 1983. године, где је 1992. престао да му важи радни однос услед међудржавних односа између Србије и Хрватске. У континуитету је сарађивао са Издавачком кућом *Југословенска ревија* као уметнички уредник на опреми фото-монографија. Од 1992. године наставља да ради као уметнички директор издавачког предузећа *Интерпринт* и редовни професор *Више политехничке школе* у Београду. Пензионисао се 2000. године, али се и даље активно бавио стваралачким радом. Био је члан УЛУПУДС-а, УЛУС-а и Савеза новинара Србије.

У Мотовуну се 1977. године формира *Мотовунска група* (Motovun Group Association) са око шездесет издавача из целог света и *Југословенском ревијом* у центру. Група је била посвећена грађењу мостова између Истока и Запада, слободи говора, слободној размени информација, културе, знања и духовних вредности. Варта је као уметнички уредник сарађивао са издавачким кућама из целог света, радио

⁴ Фротаж техника је отискивање рељефа са неравне површине трљањем кредом или графитом преко положеног папира или друге подлоге, који даље може да послужи за грађење уметничког дела. Брас-рабинг (Brass-rubbing) британска је техника којом се отискују рељефи – копирају мотиви са бронзаних споменика на специјални црни еластични папир са посебним тврдим металик кредама. Вартаграфију је Миодраг Вартабедијан Варта увео као технику свог ликовног изражавања и чини је комбинација фротаж и брас-рабинга, уз значајан ауторски израз допуњен наношењем слојева уљаних пастела.

2. Фото-монографије Хрватска, Македонија и Словенија – илустрација и дизајн Миодрага Вартабедијана Варте, *Југословенска ревија*, Београд, седамдесете године
2. Photo-monographs Croatia, Macedonia and Slovenia – illustration and design by Miodrag Vartabedijan Varta, *Yugoslav Review*, Belgrade, the 1970s

3. *Мотовун*, пастел – фротаж, 100 x 70 cm, 1980, Миодраг Вартабедијан Варта
3. *Motovun*, pastel – frottage, 100 x 70 cm, 1980, by Miodrag Vartabedijan Varta

на пројектима књига у Кини, Енглеској, Швајцарској, Француској и Италији. Обликовао је преко 300 врхунских фото-монографија земаља и градова, али и књига из области уметности и културне баштине, штампаних на пет светских језика, док је *Тибет* (Југословенска ревија, 1981) одштампан на 14 језика у тиражу од 240.000 примерака.

Добитник је 85 награда и признања у домену графичког дизајна и ликовних уметности, а међу најзначајнијим су: 1990. награда енглеских књижара у Лондону за фото-монографију *Русија* између 5.000 књига штампаних на енглеском језику; 1993. Гран при у Лајпцигу; 2000. награда за животно дело УЛУПУДС-а; 2003. Грб Општине Младеновац за животно дело.

У обликовању корица за фото-монографије средином седамдесетих често користи пастел и колаж. Омоти књига *Хрватска, Македонија и Словенија* (сл. 2) су колажи решени сликом у техници пастела – текстура камена и карактеристични лучни прозор са орнаментима са архитектуре или олтарских двери у комбинацији са атрактивним фотографијама које се виде кроз прозорска окна. Ове књиге су стилски уједначене целине од прве до последње странице, што јесте основна и најзначајнија компонента ликовног обликовања књиге, од графички богато креираног форзаца, преко креативно типографски обликованих предлиста поглавља, вињета и украса, те динамично позиционираних слика преко целе стране и слика које прате текст.

„Реч и слика у Вартабедијановим књигама смењују се разложно и допадљиво, доносећи небројено много нових доживљаја боје, облика, тема. У

такозваним фото-монографијама, монографијама или серијама књига других назива, било да је реч о Хиландару, Мостару или неком сегменту Југославије, Вартабедијан је исти у разликама. Његове књиге су битно друкчије од добро познатих издања великих серија посвећених уметности или цивилизацијама, по непосреднијем тумачењу мотива, ослобођене чврстог и строго ритмичког уношења слика у текст. Код Вартабедијана су исти оквири, маргина и формати, или у истом, свака књига и сваки блок, па и страна плод су нове композиције и друкчијег размишљања. То целинама даје нарочито обележје. Његове књиге се препознају, и то највише по томе што су веома читке. У опремању књиге његова основна тежња је функционалан однос двају видова казивања. У том је он израдио свој стил, уз одређену врсту норми, дајући сваком поједином решењу вредност ликовног доживљаја. Символи којима се књиге обележавају имају такође особеност логичног начина мишљења: једноставни су, читљиви и сваком доступни.” (Кораћ 1990)

Камен Истре

Почетком осамдесетих Варта је створио читав циклус слика инспирисаних Истром. Синтеза прошлости и садашњости, представљена сложеном и раскошном структуром слике слојевито је грађена колажирањем различитих врста и боја папира, са специјално штампаним преливом боја на папиру који служи као подлога. Вишезначни елементи уткани су у истарска сновиђења – фротажима каменних рељефа са записима на латинском, репродукције старих мапа,

4. *Јерменски фриз (детал)*, вартаграфија, 70 x 900 cm, 1989, Миодраг Вартабедијан Варта (фото: А. Вартабедијан)
 4. *Armenian Frieze (detail)*, vartagraphy, 70 x 900 cm, 1989, by Miodrag Vartabedijan Varta (photo by: A. Vartabedijan)

цртежи у уљаном пастелу: карактеристична архитектура и симболи градова, биљке, портрети људи и главе са камене пластике. Изложбе посвећене камену Истре одржане су у току 1981. године у Етнографском музеју у Пазину, Градском музеју у Умагу, и у Мотовуну *Камен Мотовуна*. Слика *Мотовун* (сл. 3) зрачи животном жутом и црвеном бојом неба кроз куле утврђења преузете са грба средњовековног града, типичних одлика венецијанске колонијалне архитектуре. Симбол Венеције са улаза у град – крилати лав Светог Марка краси главу женског портрета (лик супруге) у предњем плану слике. Камени бунар, свети извор живота и обиља, на врху брда важан је симбол града – налази се на централном тргу, месту сусрета, са рељефом грба града и стилизованим цветовима на бочним странама, као и крилатим лавом са књигом. Објављена на новогодишњој честитки *ИРО Мотовуна*, ова слика је постала савремени симбол древног града.

О инспирацији културним наслеђем Истре Марија Иветић пише: „Миодраг Вартабедијан такав 'модус вивенди' свог стваралаштва артикулира у једној садржајној и формалној побуди: писаном споменику – симболу трајне егзистенције људског бивствовања и креативности као основи и смислу човековог постојања. [...] Ирационалне евокације слаже у осебујне, сензитивне записе доживљеног и транспонираног у свијет маште и фантазије. Слободним композицијама са елементима стварног и реалног, у које је уткан лик човјека као полазиште и веза у стварању свијета, он кодифицира нову слику односа времена и простора, имагинацијом у којој снажна лирика и емотивност дају назнаке властитости овом стваралаштву” (Иветић 1981).

5. *Сирогојно*, пастел – вартаграфија, 60 x 80 cm, 1989, Миодраг Вартабедијан Варта (фото: Б. Стругар)
 5. *Sirogojno*, pastel – vartagraphy, 60 x 80 cm, 1989, by Miodrag Vartabedijan Varta (photo by: B. Strugar)

Посвета Србији и Јерменији

Крајем осамдесетих Варта одлази у Јерменију, где ствара монументалан фризу у техници вартаграфије – импозантну јединствену ликовну целину – отиске са споменика из порти средњовековних манастира и црква широм Јерменије, израђених од туфа, вулканског камена великог распона боја. Хачкар је, осим лука у архитектури и писма уређеног 405. године, јединствена карактеристика средњовековне хришћанске јерменске уметности, који и данас представља најзначајнији симбол националне културе и идентитета. Хачкар је резбарена заветна и споменичка стела у туфу – са јединственим крстом на средини који представља дрво света и дрво космоса. На крсту су обично мотиви дрвета нара, јабуке, винове лозе са листовима и плодовима (Вартабедијан 2019). На Вартиним

6. Плакат за 40. Фестивал југословенског документарног и краткотражног филма –илустрација и дизајн Миодрага Вартабедијана Варте, 1993.
6. Poster for the 40th Yugoslav Documentary and Short Film Festival – illustration and design by Miodrag Vartabedijan Varta, 1993

композицијама ови симболи живота и неба су неизоставни мотиви.

На фризу (сл. 4) дужине девет метара на црном папиру ређају се отиснути фрагменти историје Јерменије – клинасто писмо, јерменски алфавет, хачкари, представе животиња, розете. Јерменски фриз је више пута излаган у Београду, широм Србије и Црне Горе, у Паризу и Барселони. На тај начин је омогућено да далека непокретна културна баштина постане доступна широј публици.

У исто време Варта обилази и камене споменике 18. и 19. века југозападне и западне Србије, који су аутономна тековина српског села, чувари духа и српског националног бића. Неуморно је отискивао крајпуташе – споменике облика равне правоугаоне плоче са надстрешницом, подизане покрај пута за сећање на војнике погинуле негде далеко и српске сеоске споменике на гробљима – стилизоване антропоидне представе покојника у облику крста (Пантелић 1998).

Пркосни монументални војници са шајкачом и оружјем, девојке са преслицом или кишобраном и младићи у свечаној народној ношњи, уз карактеристичан хумор који зрачи из њихових ликова, зову са Вартиних слика да се застане и ода пошта прецима и слави неуништивост живота. Варта ствара своју иконографију симболима небеског лука, крстовима, орнаментима са хтонских симбола – преслица, шкољком која симболизује кућу и загробни дом, цвећем и плодовима, а јабука у народу симболизује живот, плодност, здравље и срећу. Важан ликовни елемент у структури Вартиних композиција је отисак ћириличних епитафа – писма српског националног идентитета са камених споменика.

„Варта, дакле, чини помен читавој једној Србији створеној током векова на подношењу жртава ради одржања народа и његове слободе. [...] Поред овог циклуса, постоји их још неколико, сличних поетика и скоро истоветне технике. Међу њима, равноправан овом, посвећен је циклус јерменским хачкарима и надгробницима, кроз који Варта комеморише дух и историју јерменског народа, из којег је потекао и којем припада један део његове породице. Једнако многострадални, јерменски и српски народ повезани су судбинама свог географског положаја, на границама хришћанских цивилизација, за чије идеале су се вековима жртвовали. Важно је што је Варта створио ове слике и њихову поетику у тренутку када су и Јермени и Срби схватили колико су им поново угрожени историја и будућност. Колико год уздржане у својој молитвеној побожности, Вартине слике нису старинске ни конзервативне. Оне модерним и актуелним средствима указују на заборављено предање, опомињући савременике.” (Ђурић 1990)

Дугогодишња сарадња са предузећем *Сирогојно* и Музејом *Старо село*, од оригиналних поставки првих изложби плетиља у Београду 1965. и 1966. године, преко пројеката из области графичког дизајна, допринела је Вартиној посвети камену Србије кроз изложбе: *Белег крајпуташа* (Етнографски музеј, 1990) и *Помен Србији* (Библиотека Сирогојно); *Камен Сирогојна* (Библиотека града Београда, 1992), сегмент изложбе вартаграфија у Културном центру Југославије у Паризу 1992. године.

Тихом поетиком и ведрим колоритом насликао је *Сирогојно* 1989. године (сл. 5). Призор нарандасте зоре изнад Цркве Св. Петра и Павла из 18. века и мотива села види се у лучном прозору сазданом од отисака са камених и дрвених рељефа. Слова и натписи су темељ, а са преслица отиснуте биљке и симболи сунца – розете чине предњи план слике који се у луковима диже ка небу. На слици симбол душе целог народа – плавичастобели голуб кљуца у једном луку грозд. На драперији протканој словима стоји црвени нар – за јерменски народ симбол јединства свега постојећег, вечног живота и плодности, а поред њега српска жута крушка симбол је хтонских сила и бесмртности. Ликовни и словни знаци заједно граде слику о времену и животу српског села и народном наслеђу. Отворени прозор повезује хришћанско са традиционалним, обичајима, веровањима и начином живота предака. Слика је више пута била главни мотив на честиткама и корицама књига.

Графичко обликовање и традиционални мотиви

У области графичког обликовања Варта је користио и традиционалне мотиве који су понекад били главни елементи различитих модерних графичких решења.

7. Опрема и илустрација књиге *Акобогда*, Милан С. Косовић, 1995, *Интерпринт*, Београд, Миодраг Вартабедијан Варта
7. Design and illustration of the book *God Willing*, Milan S. Kosović, 1995, *Interprint*, Belgrade, by Miodrag Vartabedijan Varta

Међу мноштвом плаката, билтена, проспеката, каталога, повеља, меморандума, заштитних знакова, логотипа и корица књига које је дизајнирао за велики број институција културе, издавачких кућа, туристичких организација и привреду, нашао се и знак али и годишњи програм *Београдске филхармоније*, са стилизованим приказом гуслара са камене пластике из 15. века са бифоре манастира Каленић. Плакат и билтен за *40. Фестивал југословенског документарног и краткометражног филма* из 1993. године (сл. 6), посвећен етнолошком филму, садржи више отисака српских антропоидних крстова, компонованих у дијагоналном низу као коло, а лик младића отиснут са крајпуташа носи у руци знак фестивала.

Од почетка деведесетих обликовао је корице многих књига са фрагментима јерменских или српских камених споменика. Књига *Акобогда* Милана С. Косовића богато је опремљена и илустрована промишљено компонованим мотивима из временски и географски различитих извора (сл. 7). Преплићу се отисци са рељефа: Успење Богородице, архитектонски

лукови, орнаменти, птице, коњи и ратници и флорални мотиви са преслица. Богатство симбола оденуто је техником пастела у плаву линију божанског. Унутрашње стране штампане на имитацији пергаментна обogaћене су иницијалима и вињетама, као и илустрацијама које заузимају формат целе стране.

Вартина ретроспектива у Музеју примењене уметности 1983. године звала се *Књига и слика*, а изложба у Уметничкој галерији Стара капетанија – *Од камена до књиге*, што указује на то да су камен, слика и књига нераскидиви делови структуре његовог стваралаштва. Пратећи свој пут, отискујући трагове културног наслеђа, развио је свој препознатљив модеран уметнички израз, који је транспоновао у задате графичке форме. Слојеви утицаја сазнања из различитих култура изражени модерним средствима учинили су да његов рад буде прихваћен и објављиван широм света. На тај начин су и симболи са заборављених записа културе постали савремени кодови Вартиног јединственог језика графичке комуникације.

ЛИТЕРАТУРА

- Вартабедијан, А. 2019.
„Слика и симбол у функцији обликовања књиге песама јерменске поезије – у потрази за светим знаком”, докторски рад, Факултет примењених уметности, Универзитет уметности у Београду.
- Živković, D. 01. 09. 2015.
Шајкашка капа Медија центар „Одбрана”
<http://www.riznicasrpska.net/muzika/index.php?topic=7710;wap2,2.4.2021>.
- Поповић Васић, Г. 2009.
Између страха и одушевљења : примери графичког дизајна у Србији 1950–1970, каталог изложбе, Београд: Галерија Графички колектив.
- Vartabedijan, A. 2004
Istorija dizajna, Beograd: Vpš.
- Пантелић, Н. (ур.)1998.
Српски митолошки речник, Београд: Етнографски институт САНУ. (Pantelić, N. [ur.] 1998, *Srpski mitološki rečnik*, Beograd: Etnografski institut SANU)
- Jung, K. 1996.
Čovek i njegovi simboli, Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Simonjan, B. 21. 1. 1994.
Nisam mogao da napustim Srbiju, časopis *Intervju* (Beograd) 327: 34–35.
- Jeftović, J. (ur), 1992.
Otvoreni grafički atelje, katalog izložbe, Beograd: Narodni muzej.
- Медаковић, Д. 1992.
Вартаграфије – Југословенски културни центар у Паризу, каталог изложбе, Београд: Интерпринт : Medaković, D. 1992, *Vartagraphie – Paris, Centre culturell Yugoslave*.
- Ђурић, В. 1990.
Помен Србији, каталог изложбе, Сирогојно: Галерија Библиотеке.
- Korać, V. 1990.
Otvoreni grafički atelje, katalog izložbe, Beograd: Narodni muzej.
- Lukić, S. 1983.
U matici književnog života : 1953–1983, Niš: Gradina.
- Ivetić, M. 1981.
Katalog izložbe, Pazin: Etnografski muzej Istre.
- Убавић, С. 1968.
Миодрагове ваздушне чезе : Наши суграђани, *Недељне новости* (Београд) 9. јун 1968: 12.
- Karanović, B. 1964.
Grafika beogradskog kruga, katalog izložbe, Beograd: Galerija grafički kolektiv.
- Trifunović, L. 1964.
Grafike, katalog izložbe, Beograd: Galerija grafički kolektiv.

СКРАЋЕНИЦЕ

- УЛУПУС – Удружење ликовних уметника примењених уметности Србије
ИРО – Издавачка радна организација
ЈАТ – Југословенски авио-транспорт
САНУ – Српска академија наука и уметности

Summary

ANAMARIJA VARTABEDIJAN
Academy of Applied Technical Studies, Belgrade
Polytechnic College, Design Department
avartabedijan@politehnika.edu.rs

MIODRAG VARTABEDIJAN VARTA – TRADITIONAL SYMBOLS IN HIS ART

Traditional symbolism appears to be the essential source and subject matter of a considerable part of Miodrag Vartabedijan Varta's artwork.

Varta's collective unconsciousness emerges as the palimpsest in the artist's mind, as a cumulative effect of the initial meaningful traces of his personal cultural identity. Varta was persistent in his artistic research. Being an enthusiast, he used the technique of rubbing the paper over the stone plastic surfaces dating from the antique period to the beginning of the 20th century.

In the stone cultural heritage and its symbols, he discovered the accumulated experience and feelings, deeply rooted characteristics and psychological character traits of ancient peasant folks. By combining the technique of frottage, painting and collage he transposes the inscriptions and figures from stone monuments into modern authentic work of art, which thus becomes the guardian of art heritage. The painting becomes structuralised artistic form – the subject of which conveys completely new meaning. It presents the attitude and message of not only the stone record itself, but also the credo of the artist's own personality.

Part of the work on book design is based on the monumental form of stone reliefs and it is characterised by very high aesthetics.

Varta owes a number of originally designed book covers and lavish layouts of whole books, from cover to cover, to the beauty of rich and wide-ranging cultural heritage.

Analysing the symbolism of motifs in Varta's various art and design works, which present the artist's conception, it is clear that he dedicated his authentic oeuvre to the book and stone as the most significant custodians of history, heritage and script.

This work emphasises the significance of artistic research which is based on folk tradition and cultural heritage, and which points out the way of preserving and presenting people's tradition.

Translated by: Dušanka Vartabedijan